

Матлай Л. С. Ана Паласіо – глава іспанської дипломатії (2002-2004 гг.)

Стаття посвячена дослідженню діяльності Ани Паласіо, першої жінки-міністра іноземних дел Іспанії. Акцентовано увагу на сильних і слабких рисах особистості керівника дипломатичного відомства.

Ключевые слова: министр иностранных дел, дипломатическая деятельность, двусторонние встречи, переговоры, политик европейского уровня.

Matlaj L. S. Ana Palacio, head of Spanish diplomacy (2002-2004 years)

The article is devoted to the study of the activities of Ana Palacio, the first female Minister of Foreign Affairs of Spain. Attention is accented on the strong and weak features of personality of the head of the diplomatic department.

Keywords: Minister of foreign affairs, diplomacy, bilateral meetings, negotiations, European-level policies.

УДК 930.85

В. Г. Космина

УТВОРЕННЯ СЕЛАК – НОВИЙ ЕТАП В ІСТОРІЇ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається утворення Співтовариства латиноамериканських і карибських держав у контексті розвитку Латиноамериканської цивілізації та її контактів із Заходом. Показано системний незбіг в еволюції суспільства в Латинській Америці й на Заході. Утворення СЕЛАК демонструє самостійний шлях розвитку Латинської Америки.

Ключові слова: СЕЛАК, Латиноамериканська цивілізація, Захід, комунікації, системна диференціація суспільства.

Міжнародні відносини в сучасному світі трансформуються під одночасним впливом різних, часом протилежних за спрямованістю, тенденцій. Найбільш значущими тут виступають тенденції до регіональної (локальної) та світової (глобальної) інтеграції. І та й інша серйозно осмислюються на теоретичному рівні. Перша з них – передусім у рамках теорії локальних цивілізацій, творцями якої свого часу були М.Данилевський, О.Шпенглер, А.Дж.Тойнбі. Помітним внеском у її розвиток на зламі тисячоліть стали праці американського політолога С.Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій?» (1996) та ізраїльського соціолога Ш.Ейзенштадта «Порівняння цивілізацій і множинна сучасність» (2003). В останній із них один із авторів теорії модернізації мусив визнати, що не існує єдиного сценарію модернізації за західним зразком, кожна цивілізація випрацює власну модель модернізації, пристосовуючись до загальносвітових процесів. Відбувається «глобалізація цивілізаційних традицій» і формується «множинна сучасність» («множина модернів») [1, р.519–560, 925–952].

Друга тенденція різнобічно описується відповідно до впливової сьогодні теорії глобалізації як процесу уніфікації світового розвитку [2]. Ця теорія, природно, вступає в конфлікт із теорією множинності цивілізацій. Для його логічного розв'язання здійснюються спроби якось об'єднати ці конкуруючі теорії в єдиному теоретичному дискурсі [3; 4]. Зі свого боку, Р.Робертсон, визнаючи, що глобальні й локальні тенденції переплітаються й доповнюють одні одних, проте в конкретних ситуаціях можуть прийти у зіткнення, запропонував новий термін для характеристики сучасних процесів: «глокалізація» [Див.: 5]. Це поняття відображає ту обставину, що в умовах «глобалізації» замість очікуваних злиття й уніфікації спостерігаються тяжіння до підкреслення локальних відмінностей.

Та якщо загальносвітові аспекти дилеми «глобальне/локальне» більш-менш активно дискутуються в науковій літературі, то її регіональні конкретно-історичні й теоретико-методологічні аспекти нерідко ще чекають на своїх дослідників. Одним із яскравих проявів цієї наукової проблеми виступає дослідження інтеграційного процесу в сучасній Латинській Америці та його цивілізаційного підґрунтя. Новітні тенденції у цій царині пов'язані тут з появою нового міжнародного актора – Співтовариства латиноамериканських і карибських держав (СЕЛАК, від ісп. CELAC – Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños).

Ця міжнародна (міждержавна) організація була остаточно сформована на саміті глав держав та урядів 33 країн Західної півкулі, що відбувся на початку грудня 2011 року в столиці Венесуели м. Каракасі. Екстраординарність події полягала в тому, що до нового інтеграційного об'єднання ввійшли всі держави Нового світу, крім двох – США та Канади, котрі є не тільки незрівнянно потужнішими державами (ВВП США майже втричі перевищує сукупний ВВП країн СЕЛАК), а й самі уособлюють весь процес глобалізації.

Утворення СЕЛАК є красномовною «ілюстрацією» глокалізації, але водночас указує й на помітне прискорення процесу консолідації Латиноамериканської цивілізації, що відкриває нові перспективи в її історичній еволюції. Є всі ознаки того, що Латинська Америка виходить із тіні свого могутнього північного сусіда – Сполучених Штатів Америки і в повний голос заявляє про свою політичну, економічну, соціальну, культурну окремішність і самодостатність. А, між іншим, ця цивілізаційна окремішність і самодостатність до останнього часу не для всіх була очевидною і багато хто з дослідників волів не розрізняти Західну та Латиноамериканську цивілізації (нерідко говорили про єдину християнську цивілізацію). У науковій літературі не аналізувалася в цивілізаційному ключі й проблема утворення СЕЛАК.

Тож у цій статті зупинимось докладніше на питаннях цивілізаційної специфіки Латинської Америки, складностей її історичної траєкторії в XIX–XXI ст. на тлі взаємин із Західною цивілізацією, зокрема, з США, та значення утворення СЕЛАК.

Тут варто зазначити, що цивілізація як універсальна якісна характеристика суспільства властива останньому лише при певних формах його системної диференціації. Методологія цивілізаційного аналізу історії в системно-теоретичному ключі вже розглядалася [Докладніше про це див.: 6, с.123–141]. Тут же стисло відзначимо таке. Відомі чотири історичні форми останньої: сегментарна, центр-периферійна, стратифікаційна та функціональна. Ще не можна говорити про цивілізацію в умовах раннього, сегментарного (читай: первіснообщинного) суспільства. Уже не має певного релігійно-морального (цивілізаційного) змісту суспільство з функціональною формою системної диференціації. Цивілізація існує лише при другій та третій історичних формах системної диференціації – центр-периферійній та стратифікаційній, коли смисловий зміст суспільних комунікацій визначається релігійно-моральною підсистемою комунікацій.

Цивілізація виникає з появою писемності як принципово нового засобу поширення комунікацій, що уможливив спілкування вже не серед безпосередньо присутніх, а між комунікантами у великому діапазоні часу й простору. Ключовими були сакральні тексти, а побудована навколо них і скеровувана з багатофункціонального релігійно-владно-власницького центру система (підсистема) релігійних комунікацій надавала високого інтегруючого смислу всій сукупності суспільних комунікацій у межах поширення даної релігії. Вона утворювала структуру смислових очікувань, яка делегувала для подальшого продовження одні смислові послідовності комунікацій як богоугодні та відхиляла інші як богопротивні. Вона прямо впливала на мораль як універсальний смисловий медіум комунікацій, а через неї – на характер комунікацій у всіх функціональних сферах життя суспільства: владній, правовій, господарсько-економічній, соціетальній, інтимних відносин, мистецтва, виховання, пошуку істини тощо. Саму цивілізацію можна визначити як сукупність взаємопов'язаних і взаємопогоджуваних духовно-моральних, політичних, економічних та соціетальних засобів (медіа), за допомогою яких суспільство як система комунікацій забезпечує своє функціонування та усталеність у просторі й часі.

Та оскільки смисли комунікацій у цивілізаціях завжди конкретні, то розрізняти й порівнювати цивілізації слід за стилями комунікацій – зовнішніми формами повідомлень. У цивілізаціях формуються універсальні стилі комунікацій, а суспільні інституції є узвичаєними традиційними стилями комунікацій у певних сферах.

Стилі суспільних інституцій зовні можуть поставати й доволі схожими. Так, у східних цивілізаціях, при всій своєрідності їхніх смислових структур, ми можемо бачити схожий стиль владарювання (патримоніальну державу), соціальної організації (общинність у кастових, кланових тощо формах), релігійного впливу на життя людей і суспільства (регламентацію), тоді як смисли відповідних систем комунікацій будуть різними. У західній, християнській, гілці цивілізацій релігійна система комунікацій не спиралась на жорстко впорядковану «картину світу», вибір способів досягнення ідеалу спасіння (уподібнення Ісусові Христові) покладала на віруючого, а відтак і стиль релігійного впливу на суспільні комунікації полягав в акцентуванні особистого вибору й особистої відповідальності індивіда в суспільних справах. Це посилювало вплив на зміст і еволюцію цивілізацій з боку нерелігійних систем комунікацій та позасуспільного навколишнього світу.

При цьому в Західній цивілізації ряд чинників, зокрема протиборство Церкви і світської влади, утруднили формування єдиного багатофункціонального релігійно-владно-власницького центру. Такі її стильові особливості, як індивідуалізм, раціоналізм, договірний характер відносин між людьми, технологізм, були присутні в ній (поряд з іншими) уже в період середньовіччя. Вони й уможливили всю подальшу динаміку еволюції Заходу. З появою книгодрукування тут почалося й постійно прискорювалось відособлення і самоконституювання як окремих систем комунікацій функціональних систем політики, економіки, права, науки, мистецтва, релігії, моралі, виробництва, виховання, медицини тощо, котрі стрімко розвивались і з часом перетворились на світові, проклавши шлях до глобалізації. Тож як звичайна цивілізація з універсальним стилем і універсальним медіумом комунікацій Захід давно не існує й виступає як пост-цивілізація.

У Латинській же Америці такий багатофункціональний центр закріпився, а разом з ним – і стильові характеристики східного типу – патримоніальна держава й община. Більше того, становлення та розвиток Латиноамериканської цивілізації відбувались майже синхронно з радикальною зміною форми системної диференціації Західного суспільства. Точка відліку цих різноспрямованих процесів одна й та ж – кінець XV – початок XVI ст. Саме тоді розпочалися і від-диференціація функціональних систем у Західній цивілізації, і конкіста Америки іспанцями та португальцями.

Результатом останньої стало формування унікальної Латиноамериканської цивілізації. Вона єдина була утворена внаслідок злиття вже сформованих раніше цивілізацій: середньовічної західноєвропейської, предствленої іберійськими державами – Іспанією й Португалією, та індіанських цивілізацій Південної й Центральної Америки. У ній єдиній з'єдналися цивілізації Старого і Нового Світу. При цьому її розвиток радикально відрізнявся від цивілізаційного розвитку Північної Америки, куди з Західної Європи практично в чистому (навіть «рафіновано чистому» – пуританському) вигляді переносились від-диференційовані соціальні системи нового часу [Докладніше див.: 6, с.177–213]. С.Гантінгтон із цього приводу зауважував: «Хоча Латинська Америка і є нащадком європейської цивілізації, вона еволюціонувала зовсім іншим шляхом, ніж Європа та Північна Америка. Культура там кланова й авторитарна, що в Європі проявилось значно слабкіше, а в Північній Америці не проявилось взагалі... Політична еволюція й економічний розвиток Латинської Америки різко відрізняються від моделей, що превалюють у північноамериканських країнах» [7, с.56–57].

Це зумовлено тим, що суспільства середньовічних Іспанії й Португалії та доколумбової Америки мали ряд схожих стильових характеристик цивілізаційної структури, причому близьких до східного типу. Ключовою була наявність у них патримоніальних держав, сакралізованих релігією, а значить і відповідного сприйняття влади масою населення. Де в чому подібними були і форми соціальної організації з їх корпоративно-колективістською складовою. Звичайно, піренейські суспільства принципово відрізняла від східних відсутність жорсткої регламентації життя людини і суспільства, позаяк християнство не встановлює численних норм і правил для мирського життя. Але й у «доосьових» індіанських культурах такого роду норми були не більш ніж архаїчною традицією, лише зовні закріпленою релігією. Ці обставини робили в принципі можливим структурне з'єднання двох типів суспільств.

Та це об'єднання було асиметричним, оскільки в районах колишніх високих культур відбувалося з'єднання цивілізацій різних історичних типів: «доосьового» й «осьового». Крім того, внаслідок руйнівної конквісти від доколумбових цивілізацій залишилися тільки «уламки» у вигляді деяких традиційних форм господарювання та соціальної організації, подекуди ще збережених релігійних культур та елементів художньої культури, а також сам носій і спадкоємець цих цивілізацій – індіанське населення. Але з останнім пов'язана й асиметрія іншого роду – значна чисельна перевага. За даними, які наводить П.Шоню, у 1700 р. вже досить поріділе індіанське населення Америки налічувало, однак, 11 млн. осіб, тоді як число білих жителів сягало тільки 700 тис. [8, с.258], тобто було в 15 разів меншим.

Принесена з Піренейського півострова соціальна система мала пристосуватись до нового середовища, яке складали, з одного боку, соціальні, культурні, особистісні системи індіанських спільнот, а з іншого – природно-кліматичні та економіко-географічні умови Америки. Цей природно-географічний чинник, спільний для індіанців (повністю адаптованих до нього) та іспанців, зумовлював зближення у їхньому світовідчутті, напрямках і технології господарської діяльності, причому в багатьох випадках за індіанським зразком. А якщо додати сюди повну залежність колоній від метрополії, у свою чергу залежної від європейської світо-економіки, то стане очевидною і спільність долі населення колоній, і неминучість поступового становлення в них інтегрованої соціокультурної системи.

У цивілізації, що формувалася, політична влада, природно, носила патримоніальний характер, причому більш виражений, ніж на Піренейському півострові. Світська й духовна влада тут настільки переплелися, що являли собою по суті єдиний комплекс. Діяла керована із Іспанії і вкрай бюрократизована структура управління колоніями. Індіанська община поставала логічним доповненням патримоніальної держави іберійського походження. Разом ці різноцивілізаційні компоненти і склали цілісний комплекс, близький до східних зразків.

Особливе ж значення для етнокультурного зближення цих двох груп мало збільшення чисельності метисного населення (до 6 млн. у 1800 р. [8, с.259.]), яке антропологічно, а часто – і культурно (причому, нерідко трагічно для себе) з'єднувало в собі дві раси. Те ж саме можна сказати про мулатів, самбо, потрійні расові конструкції. Фігура метиса згодом стала символом єдиної ібероамериканської культури. А першим її проявом у сфері мистецтва вважається американське бароко. У XVIII ст. в живопису та архітектурі набуло популярності декоративне зображення колориту американської природи, її традиційної флори й фауни, а також, що особливо важливо, – символів індіанської культури, що збереглися від доколумбових цивілізацій. Сучасні латиноамериканські автори називають бароко XVIII ст. «першою американською конквістою в мистецтві» і з пієтетом перед ним заявляють: «Перший американець... – це наш сеньйор бароко» [9, р.40, 101].

Водночас зміст внутрішнього життя колоній все більше залежав від тенденцій розвитку західноєвропейських країн з від-диференційованою системою економіки. Хоча прямих торговельно-економічних контактів бути не могло, бо торгівля з колоніями була монополізована метрополіями, та самі метрополії, особливо Іспанія, перебували в економічній залежності від країн найбільш розвинутого капіталізму. Відповідно, іспанську корону від самого початку цікавило в Америці передусім золото, яке потім спливало в Англію та Голландію. Уже до 1660 р. іспанці вивезли з американських колоній 181 т золота й 17 тис. т срібла [10? с.314]. З іншого боку, необхідні різноманітні й відносно дешеві товари, що вироблялися в економіках центру, проходили шлях у протилежному напрямку й потрапляли в колонії. Наприклад, наприкінці XVIII ст. 90% товарів, що ввозилися в Нову Гранаду, були англійського, французького й голландського виробництва [11, с. 82]. Розширилась контрабандна торгівля, яка в XVIII ст. за обсягами вже перевищувала офіційну. Наявність «прямого» каналу зв'язків робило третю ланку в цьому ланцюжку – метрополії, що встановлювали високі мита – просто зайвою.

Назріла війна колоній за незалежність. Вона тривала з 1810 по 1826 рік і завершилась ліквідацією іспанського володарювання й утворенням у Західній півкулі цілої низки незалежних держав. Дещо іншим шляхом позбулася португальського панування Бразилія. Швидко налагодились тісні зв'язки з західноєвропейськими країнами та США. Але для молодих держав уже саме існування могутнього й динамічного Заходу становило «виклик», примушуючи орієнтуватися на нього чи для прискорення власного розвитку, чи просто для виживання. При цьому для Латиноамериканської цивілізації як зовсім по-іншому влаштованої соціокультурної системи цей «виклик» був одночасно іспитом і стимулом розвитку.

Перш за все копіювалися («імітувалися», за Л.Сеа [12, р.20.]) з демократичних систем США й, почасти, Англії конституції, законодавство, державні інститути (посади президентів, двопалатні парламенти, територіально-адміністративний поділ, навіть назви держав). Але в США ці інститути утворилися в рамках еволюції від-диференційованої функціональної системи політики. А в Латинській Америці, де відносини між патримоніальною владою й масою населення традиційно будувалися на засадах патерналізму, ці «запозичення» лише зовні підфарбували в «демократичні» кольори фасад традиційної цивілізаційної

будівлі з багатофункціональним релігійно-владно-власницьким комунікативним центром. Народ покійно підкорився цій «демократичній» владі, за звичкою уповаючи на її «добру волю», католицизм за традицією освятив таку покору патримоніальній владі. Остання давала фактично необмежений доступ до ресурсів, а тому стала предметом гострої сутички різних олігархічних груп. Народ же становив «масу, що під усім цим клекотала й готова була підкоритися будь-якому хазяїнові з будь-якою ідеологією, аби тільки вижити в цьому світі, де її безжалісно душили олігархії, що примушували її брати участь у їхній боротьбі» [13, р.245].

Економіка Латинської Америки у зростаючих масштабах інтегрувалася до світового капіталістичного ринку, де домінувала Англія, а в ХХ ст. – США. Але при цьому виробництво прискорено розширювалося лише в окремих галузях, пов'язаних із природною специфікою країн, як-от: найвища врожайність конкретних сільськогосподарських культур, багатство земельних надр на ті чи інші корисні копалини. Формувалась монокультурна економіка, що майже повністю залежала від зовнішнього попиту на 1-2 товари. При цьому в іспаномовних країнах та Бразилії якраз великі плантатори, земле- і шахтовласники мали прямий доступ і до влади. Засобом концентрації в одних руках влади й власності та збереження патримоніального характеру влади був соціально-політичний феномен каудильїзму. Це була давня традиція об'єднання груп людей навколо сильного та впливового лідера в надії здобуття його заступництва та просування слідом за ним ієрархічною суспільною драбиною. Такими каудильйо (від ісп. caudillo – вождь, проводир) найчастіше виступали великі землевласники, власники рудників, торговці-експортери, керівники збройних загонів, інші лідери, що мали в очолюваних ними угрупованнях необмежену владу й беззаперечний авторитет.

Індіанські общини та новітні «корпорації» каудильїстського типу вказували на збереження в Латинській Америці общинності у вигляді локальних сегментарних спільнот. Комунікації кожної з них (і серед індіанців, і серед метисів та креолів) все ще регулювалися медіумами моралі з відповідними цінностями взаємності, солідарності, спільного блага, справедливості, підтримуваними Католицькою Церквою. Очолювана різного роду загальнонаціональними каудильйо патримоніальна держава та общинність являли собою взаємозв'язані цивілізаційні структури, причому східного зразка, які не зруйнувало й певне поширення в регіоні комунікацій властивих пост-цивілізації від-диференційованих функціональних систем політики, економіки, науки тощо.

В умовах ХХ ст. ці структури набули нового забарвлення. Так, після руйнівної економічної кризи 1929–1933 рр. багато держав взяли курс на імпортозаміщуючу індустріалізацію. Однак його реалізація була вкрай ускладнена обмеженістю ресурсів і зростанням протестної активності мас, котрі вимагали від патерналістської влади невідкладного вирішення соціальних проблем. Тому при політичній нестабільності зазвичай встановлювала свою диктатуру армія, що лишалася чи не найстійкішим із усіх державних інститутів. Тільки в 1945–1970 рр. у регіоні сталося 75(!) військових переворотів.

Однак з'явився й різновид режимів, здатних акумулювати соціально-політичну активність зовсім різних соціальних груп. Ці режими спиралися на популізм – ідеологію й практику масових («народних») націоналістичних рухів, керованих загальноновизнаним вождем і призначених для мобілізації населення на підтримку його політичної влади. По суті це було нове видання каудильїзму, пристосованого до умов ХХ ст. «Класичні» популістські режими Ж.Варгаса в Бразилії (1930–1945 і 1951–1954) і Х.Д.Перона в Аргентині (1946–1955) опиралися на підтримку профспілок і легко задовольняли їхні вимоги, намагаючись поєднати вирішення економічних і соціальних проблем. В управлінні суспільством вони застосовували здавна відомі Латиноамериканській цивілізації методи корпоративізму й «безкомпромісного патерналізму» [14, р. 468], тобто прямого диктату.

Популізм став властивий багатьом режимам і рухам у Латинській Америці. У період із 1930-х до початку 1980-х років ХХ ст. держава в цілому зберігала свій патримоніальний характер, проте її активна роль у розв'язанні економічних, соціальних і культурних проблем дозволила помітно збалансувати розвиток суспільства в цих галузях (Ці частково модернізовані суспільства Ш.Ейзенштадт називає неопатримоніальними і до їх числа відносить більшість країн Латинської Америки [Див.: 15, с.325, 327.]). Порівняно з ХІХ ст. помітно змінився суспільний статус індіанського населення. У Мексиці й ряді інших «індіанських» країн з 1930-х років провадилися аграрні реформи, за якими індіанським общинам була повернута частина колись віднятих у них земель. Індіанським селищам надавалася державна допомога в розв'язанні питань освіти, охорони здоров'я, збереження культурних надбань тощо. Проте й більш масштабне залучення общин у життя сучасного латиноамериканського суспільства не змусило їх відмовитися від колишнього способу життя. Як свідчать результати соціологічних і культурологічних досліджень, і досі в індіанських общинах зберігаються як старі вірування, звичаї, колективістські традиції, так і певна відособленість від зовнішнього світу.

У 1980–1990-ті роки в регіоні відповідно до світових тенденцій намітився відхід від патерналістської ролі держави як багатофункціонального центру і створювалися умови для вільного поширення в суспільстві функціональних систем комунікацій, передусім економічної. Спочатку це принесло позитивні результати, і після «загубленого десятиліття» 1980-х років темпи економічного зростання помітно збільшилися, швидко розвивалася соціальна сфера (освіта, охорона здоров'я). Але в умовах глобалізації недостатньо конкурентоспроможні латиноамериканські економіки зіткнулися «один на один» із досить агресивним і високоорганізованим світовим ринком. У результаті знову почали загострюватись соціальні проблеми, спостерігався найбільший у світі розрив між доходами найбагатших і найбідніших груп населення.

Шляхи ж подолання труднощів Латиноамериканська цивілізація також стала шукати у традиційній для неї спосіб – через посилення патерналістської соціальної ролі держави. З такими ідеями виступали ліві та лівоцентристські партії соціал-демократичного спрямування. На виборах першої половини 2000-х років ліві сили перемогли в переважній більшості країн регіону. Цей «лівий поворот» вказує на живучість, попри всі випробування, усталених для даної цивілізації стилю суспільних комунікацій і форми системної

диференціації суспільства з дуже значним впливом держави. Пошук балансу між традиційною і функціональною формами системної диференціації суспільства, очевидно, і надалі визначатиме зміст внутрішніх комунікацій Латиноамериканської цивілізації.

У цьому ключі слід інтерпретувати й пошук регіоном оптимальних для нього форм інтеграції. Питання регіональної єдності є для Латинської Америки достатньо наболілим. Не випадково в одному з головних документів СЕЛАК – Декларації Каракаса – особливо наголошувалося на значенні перших (хоч і невдалих) спроб об'єднати країни регіону, здійснених ще на зорі їх незалежності. Тоді, у 20-ті роки XIX ст., було дано старт двом конкуруючим проектам регіональної єдності: без участі США та під їх егідою.

Перший із них просувався Сімоном Боліваром, венесуельцем, найвпливовішим у Латинській Америці керівником війни за незалежність, удостоєним почесного титулу «Визволителя». Болівар усвідомлював цивілізаційну відмінність Іспанської Америки від Заходу, особливо США, визнавав малоприйнятність для неї розвинених від-диференційованих систем політики й економіки західного походження. Ще у 1815 р. у знаменитому «Лісті з Ямайки» він писав: «поки наші співвітчизники не набудуть політичних навичок, що відрізняє наших співбратів на Півночі, боюся, що повне народовладдя не послужить нам на користь, а, навпаки, принесе погибель». І зауважував: «Американські держави потребують турбот патерналістських урядів, котрі залікували б виразки і рани деспотизму та війни» [Цит. за: 16, с.199]. А вже після здобуття незалежності він писав, що «ми влаштовані абсолютно інакшим чином», що «Америці ліпше оголосити про свою прихильність до Корану, аніж прийняти устрій, що існує в Сполучених Штатах, будь він навіть найкращим у світі» [Цит. за: 16, с.200].

Зважаючи на ці обставини і небезпідставно підозрюючи США в експансіоністських устремліннях у Західній півкулі, С.Болівар, що обіймав посаду президента Великої Колумбії, активно виступав за скликання в Панамі «конгресу повноважних представників наших республік» для створення єдиної конфедерації колишніх іспанських колоній. У грудні 1824 р. він звернувся з відповідним листом до керівників молодих республік. Конгрес удалося скликати лише в червні 1826 р. Але прибули на нього тільки представники Колумбії, Перу, Мексики та Центральної Америки. Решта держав, передусім південноамериканських, не брали участі через конфліктні відносини з іншими державами регіону. Мало кому подобалась сама ідея обмеження суверенітету задля створення конфедерації.

На Панамському конгресі до 15 липня 1826 р. відбулося десять пленарних засідань. Було ухвалено 4 документи, у т.ч. найголовніший – договір «Про постійний союз, лігу та конфедерацію». Його II стаття гласила: «Метою цього пакту є підтримання спільними силами як наступальними, так і оборонними, у разі необхідності, суверенітету й незалежності всіх разом і кожної окремо з держав, що конфедеруються в Америці проти іноземного панування...» [Цит. за: 17, с.11]. Але й така, «урізана», конфедерація не відбулася. Договір ратифікувала лише Колумбія. Інші ж учасники конгресу цього так і не зробили, оглядаючись на негативну позицію США й побоюючись потрапити під вплив Великої Колумбії та її лідера.

Утім, найсуттєвішою причиною невдачі зі створенням конфедерації була відсутність якихось традицій прямих політичних та економічних зв'язків між країнами. Свого часу метрополія замикала всі зовнішні контакти колоній винятково на собі. А тепер зовнішньоекономічні зв'язки країни – експортери сировини вибудовували лише з її споживачами на індустріальному Заході, і тільки звідти вони могли отримати промислові товари. Цим пояснюється й те, чому латиноамериканські країни не могли й надалі укласти якийсь регіональний союз: на тому технологічному рівні розвитку їхніх економік вони виступали скоріше конкурентами в експорті сировини й не відчували потреби у взаємній торгівлі й кооперації виробництва. Міжамериканські конгреси якщо й скликалися, то лише для розв'язання тимчасових локальних проблем.

Другий об'єднавчий проект – панамериканський – був висунутий і обстоювався лідерами Сполучених Штатів. Його основу склала так звана Доктрина Монро. 2 грудня 1823 р. президент Дж.Монро звернувся до Конгресу з посланням, у якому були викладені основні принципи зовнішньої політики США. Ключовими положеннями були такі:

1) Американські континенти не повинні розглядатися надалі як об'єкт для майбутньої колонізації будь-якою європейською державою.

2) США розглядатимуть як ворожі дії й замах на їхню безпеку будь-які спроби держав Священного Союзу та інших європейських держав нав'язати свою політичну систему незалежним державам Західної півкулі чи втручатися в їхні справи.

3) США відмовляються від втручання в справи держав Європи та їхніх колоній.

«Зворотним боком» проголошеної доктрини було те, що тепер тільки Сполучені Штати як американська держава мали право «охороняти» інші держави Америки, а отже, могли й втручатися в їхні справи. За цією доктриною поставала більш амбітна доктрина панамериканізму, що проголошувала спільність історичної долі, економіки і культури США та інших країн американського континенту і пропагувала логічність створення військово-політичного блоку всіх країн Америки під егідою США.

Латиноамериканські лідери не заперечували формули панамериканізму за умови повного рівноправ'я всіх учасників панамериканського союзу. Однак у реальності такий «союз рівноправних (рівнозначних/рівновеликих)» був неможливий саме через принципову відмінність у формах системної організації суспільств. Там, де в США функціонують і взаємодіють самотворчі й досить динамічні функціональні системи політики, економіки, науки, виробництва тощо, в латиноамериканському суспільстві ми все ще маємо властивий ієрархічній будові цивілізації домінуючий багатофункціональний центр і таку ж периферію.

В результаті поширення в латиноамериканському суспільстві, в його багатофункціональному центрі комунікацій будь-якої з функціональних систем Заходу (США) неминує (й нерідко – деструктивно)

відбивається на всіх інших підконтрольних центру функціональних сферах життя цього суспільства. Так, якщо системи політики й економіки диференційовані слабо й залишаються не розмежованими влада і бізнес, то в діяльності політиків і чиновників доволі часто присутня корупція. Це спостерігалось і в XIX, і в XX, і в XXI ст. (і не лише в Латинській Америці).

Утім, свою політику панамеріканізму США впроваджували спочатку доволі повільно. В XIX ст. їхні основні зусилля були спрямовані на господарське освоєння власного «Дикого Заходу». І лише коли ці величезні території були освоєні, експансія капіталу стала швидко поширюватись на південь – у Латинську Америку. Уже наприкінці 1889 р. у Вашингтоні була скликана I Панамериканська конференція. На ній було вирішено утворити Панамериканський союз як постійну організацію американських республік. Надалі в 1902–1938 роках відбулися ще сім Панамериканських конференцій. За цей час багаторазово зросли обсяги торгівлі між США й латиноамериканськими країнами, та американські інвестиції в останніх. Досить частими стали американські збройні інтервенції в країнах регіону для захисту інтересів американських компаній. А всього в період з 1798 по 1965 рік тільки за даними Конгресу США тут сталося понад 150 північноамериканських військових інтервенцій [18, с. 35].

У роки Другої світової війни різко зріс рівень міжамериканської військово-політичної співпраці. Як наслідок, у вересні 1947 р. у Ріо-де-Жанейро було підписано Міжамериканський договір про взаємну оборону («Пакт Ріо-де-Жанейро»), а на IX Панамериканській (Міжамериканській) конференції (м. Богота, 30 березня – 2 травня 1948 р.) на базі Панамериканського союзу була утворена Організація американських держав (ОАД). Стаття 5 її Статуту, крім іншого, стверджувала, що «агресія проти однієї з американських держав є агресією проти всіх решти» [19, с.274]. В умовах холодної війни, що розпочалася, ця стаття мала певний антирадянський підтекст і мала на меті спільну боротьбу урядів проти революційних рухів. А вже на X Міжамериканській конференції (Каракас, березень 1954 р.) було ухвалено й резолюцію «Про боротьбу з міжнародним комунізмом», котра фактично легалізувала колективне збройне придушення революційних рухів і повалення революційних урядів у регіоні.

Залежність багатьох країн від економічної допомоги з боку США надавала позиції цієї країни в ОАД особливої ваги, а отже перетворювала й саму організацію в інструмент політики США в регіоні і світі. У постбіполярному світі політичні аспекти взаємодії в рамках ОАД, що формально об'єднує всі 35 країн Західної півкулі, відійшли на задній план, а на перший вийшли економічні проблеми. Та враховуючи економічну «вагу» США економіки всіх інших країн об'єктивно виступають тільки «придатком» цієї економічної наддержави.

Водночас поступове зростання економік латиноамериканських країн, диверсифікація в них промислового й сільськогосподарського виробництва створювали все нові умови для розвитку їх взаємної торгівлі, для кооперування у виробничій і зовнішньоторговельній сферах. Із 1950-х років на порядок денний виходили питання регіональної взаємодії та інтеграції без обов'язкової участі двох північноамериканських країн. Серед впливових інтеграційних об'єднань, переважно економічного характеру, слід назвати Організацію центральноамериканських держав (оригінальна абревіатура – ОДЕКА, 1951 р.) та Центральноамериканський спільний ринок (МККА, 1960 р.), Андське співтовариство націй (КАН, 1969 р.), Карибське співтовариство (КАРІКОМ, 1973 р.), Латиноамериканську асоціацію інтеграції (АЛАДІ, 1980 р.), Спільний ринок Півдня (МЕРКОСУР, 1991 р.), Боліварійський альянс для народів нашої Америки (АЛБА, 2004 р.), Союз південноамериканських націй (УНАСУР, 2008 р.). Але названі та деякі інші об'єднання мають зазвичай субрегіональний характер і включають у себе лише країн-сусідів.

На цьому тлі різко виділяється Співтовариство латиноамериканських і карибських держав (СЕЛАК), передусім тим, що охоплює всі країни Латинської Америки та Карибського басейну. Це об'єднання створювалося поступово й довгий час виконувало функції свого роду переговорного майданчика при залагодженні політичних конфліктів у тих чи тих країнах. Першою з'явилася Контадорська група, утворена в 1983 р. президентами Венесуели, Колумбії, Мексики та Панами з метою дипломатичного врегулювання збройних конфліктів у центральноамериканському регіоні (Нікарагуа, Сальвадор, Гватемала). У 1985 р. була сформована Група підтримки Контадори (Аргентина, Бразилія, Перу, Уругвай). У 1986 р. ці дві групи країн на нараді в Ріо-де-Жанейро об'єдналися, утворивши так звану Групу Ріо. Це вже був постійно діючий механізм політичних консультацій, покликаний узгоджувати позиції латиноамериканських держав і щодо регіональних, і щодо світових проблем. З часом у Групу Ріо ввійшли всі континентальні латиноамериканські країни, деякі з карибських острівних англійських країн, а також сама міжнародна організація КАРІКОМ.

Коли Група Ріо почала охоплювати так чи інакше всі держави Латинської Америки й Карибського басейну, при тому, що зберігалася практика зустрічей глав держав і урядів, зацікавлених у розв'язанні кардинальних міжнародних проблем, то сам формат «Групи» країн, від початку спрямований на вирішення локальних проблем, уже не відповідав значно зрослому рівневі цих міжнародних форумів. Уже зустріч лідерів держав регіону 16–17 грудня 2008 р. в бразильському місті Салвадорі (штат Баїя) отримала назву Першого саміту країн Латинської Америки і Карибського басейну (КАЛК) з інтеграції та розвитку. Головував на ньому президент Бразилії Л.І.Лула да Сілва. В «Декларації Салвадору» особливо наголошувалося на життєвій необхідності «політичної, економічної, соціальної й культурної інтеграції» країн Латинської Америки й Карибського басейну, зокрема й для успішної взаємодії з рештою світу [20].

Надалі в документах самітів КАЛК у числі головних завдань фігурували саме питання всебічної регіональної інтеграції. Так, у Плані дій, затвердженому на Зустрічі міністрів закордонних справ країн Латинської Америки й Карибського басейну, що відбулася 6 листопада 2009 р. на Ямайці, увага акцентувалася на «єднанні, співпраці та регіональній інтеграції» [21]. На Другому саміті КАЛК (він же – XXI саміт Групи Ріо), що відбувся 23 лютого 2010 р. в Мексиці й отримав назву Саміту єдності Латинської

Америци й Карибського басейну, було проголошено створення Співтовариства латиноамериканських і карибських держав, котре мало успадкувати головні досягнення Групи Ріо і КАЛК [22].

Нарешті, вже названий III саміт КАЛК, або тепер уже I саміт СЕЛАК, що проходив у Каракасі 2–3 грудня 2011 р. під головуванням президента Венесуели Уго Чавеса, забезпечив інституційне оформлення Співтовариства латиноамериканських і карибських держав. На Саміті було ухвалено «Декларацію Каракаса» як програмний документ [Див.: 23], Статут організації, План дій Каракаса 2012, Декларацію на захист демократії та 19 спеціальних комюніке з актуальних питань життя регіону і світу. Як і в колишній Групі Ріо, керівництво в усіх структурних ланках належить так званій «тройці» (використовується російське слово), яку тимчасово очолює країна, що прийматиме найближчий саміт, але до якої входить країна, що приймала попередню зустріч, і країна, що прийматиме наступну зустріч на найвищому рівні. Тож у 2012 році керівну «тройку», або «тріумвірат», очолює Чилі (країна, що проводить саміт у січні 2013 р.), а входять до неї також Венесуела та Куба, котра прийматиме наступний саміт. План дій передбачає передусім інтенсифікацію інтеграційних процесів у регіоні. Важливо, що, незважаючи на досить серйозні ідеологічні й політичні розбіжності між лідерами багатьох держав, основні документи на установчому саміті були ухвалені одностайно.

Англомовні країни Карибського басейну є невід'ємною частиною цього інтеграційного процесу. Звісно, за своєю культурою вони помітно відрізняються від латиноамериканських країн. Не пройшли вони й тривалого шляху самостійного цивілізаційного розвитку, як країни Латинської Америки за майже 200 років незалежного існування. Водночас немає достатніх підстав вважати, що ці суспільства набули власного досвіду розвитку від-диференційованих самотворчих функціональних систем західного зразка, що існували у Великобританії. Цьому не сприяла колишня колоніальна система з її зверхністю влади колонізаторів над масою місцевого населення, головним чином африканського, меншою мірою індо-пакистанського, походження. Гальмують становлення цих комунікативних систем факт входження даних країн до Британської співдружності та панування англійського й американського капіталу. Так що в питаннях системної диференціації суспільства тут навряд чи є принципові відмінності між країнами Латинської Америки та Карибського басейну. Це все країни однотипні в цивілізаційному відношенні (у стилях комунікацій) і переживають схожі труднощі в розвитку.

Як впливає з проведеного дослідження, специфічною рисою цивілізаційної історії Латинської Америки, особливо на тлі її взаємин із Заходом, була і зашиється її переважно традиційна (центр-периферійна й стратифікаційна) форма системної організації, відмінна від панівної на Заході пост-цивілізаційної функціональної форми системної диференціації суспільства. Вона формувалася як цивілізація, культурно споріднена (тобто, цілком сумісна) з Заходом, але об'єктивно позбавлена його динаміки через переважно незахідну організацію соціальної системи. Ця системна нестиківка насамперед і породжує серйозні проблеми в розвитку регіону. Утворення й початок діяльності СЕЛАК показує, що Латинська Америка разом із країнами Карибського басейну консолідується й шукає власні шляхи включення в світові системи економіки, політики, права тощо. Цій меті й слугує регіональна інтеграція. Скоординовані (і мультипліковані) комунікації цих країн в усіх функціональних сферах дозволяють і сам комунікативний процес у навколишньому світі спрямовувати в прийнятне для Латиноамериканської цивілізації річище. Досить символічним постає встановлення влітку 2012 р. дипломатичних відносин СЕЛАК з Китаєм та Індією, що уособлюють дві потужні цивілізації – Китайську та Індійську. Успішне пристосування до викликів Заходу двох останніх відкриває нові перспективи й для Латинської Америки.

Джерела та література

1. Eisenstadt S. Comparative Civilisations and Multiple Modernities / Shmuel Noah Eisenstadt. – 2 Vols. – Leiden, Boston : Brill, 2003. – 1055 p.
2. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / Roland Robertson. – London: Sage, 1992. – 211 p.
3. Globalization and Civilizations / ed. by Mehdi Mozaffari. – London : Routledge, 2002. – 274 p.
4. Globalization and Civilizations : Are They Forces in Conflict? / ed. by Ali A. Mazrui, Patrick M. Dikirr, Shalahudin Kafrawi. – New York : Global Scholarly Publications, 2008. – 412 p.
5. Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / Роланд Робертсон // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С.48–72. – (Серія «Зміна парадигми»; вип. 12).
6. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу / В. Г. Космина. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. – 310 с.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : АСТ, 2003. – 603 с. – (Philosophy).
8. Шоню П. Цивилизация классической Европы / Пьер Шоню ; пер. с фр. и послесл. В. Бабинцева. – Екатеринбург : У-Фактория, 2005. – 608 с. (Великие цивилизации).
9. América Latina : integración por la cultura ; compilación y prólogo de Garreta Mariano J. – Buenos Aires : Fernando García Cambeiro, 1977. – 197 p. – (Colección Estudios Latinoamericanos, no. 24).
10. Нерсесов Я.Н. 250 веков доколумбовой Америки : книга для чтения / Я.Н. Нерсесов. – М. : МИРОС, 1997. – 320 с.
11. Ильина Н.Г. Колумбия : от колонии к независимости : 1781–1819 гг. / Н.Г. Ильина. – М. : Наука, 1976. – 326 с.
12. Zea L. Latinoamérica y el mundo / Leopoldo Zea. – Caracas : Universidad Central de Venezuela, 1960. – 164 p.
13. América Latina en sus ideas / Leopoldo Zea, ed. – México : Siglo Veintiuno Editores, 1986. – 499 p.
14. History of Latin American Civilization : Sources and Interpretations [ed. by Lewis Hanke]. – Boston : Little, Brown, 1967 –. – Vol.2 : The modern age. – 1969. – xvii, 548 p.

15. Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ : сравнительное изучение цивилизаций / Ш. Эйзенштадт ; пер. с англ. А.В. Гордона под ред. Б.С. Ерасова. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 416 с.
16. Сеа Л. Философия американской истории : судьбы Латинской Америки / Леопольдо Сеа ; пер. с исп. Ю.Н. Гирина ; вступление С.А. Микояна ; общ. ред. и послесл. Е.Ю. Соломиной. – М. : Прогресс, 1984. – 352 с.
17. Гвоздарев Б. И. Организация американских государств // Б.И.Гвоздарев. – М. : Изд-во Ин-та международ. отн-й, 1960. – 324 с.
18. Жирнов О.А. Новое издание панамериканизма : Латиноамериканская политика Дж.Буша : аналитический обзор // О.А. Жирнов, И.К. Шереметьев. – М.: ИНИОН РАН, 2005. – 132 с. (Серия: Социально-экономические проблемы стран Запада).
19. Устав Организации американских государств : 30 апреля 1948 г. // Гвоздарев Б. И. Организация американских государств. – М. : Изд-во Ин-та международ. отн-й, 1960. – С. 273–292.
20. Declaración de Salvador de Bahía. – Режим доступа: http://www.celac.gob.ve/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=1&Itemid=&lang=es.
21. El Plan de Acción de Montego Bay. – Режим доступа: http://www.celac.gob.ve/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=2&Itemid=2001.
22. Declaración de la cumbre de la unidad de Cancún. – Режим доступа: http://www.celac.gob.ve/index.php?option=com_content&view=article&id=27&Itemid=3&lang=es.
23. Declaración de Caracas. – Режим доступа: http://www.celac.gob.ve/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=77&lang=es.

Космина В. Г. Образование СЕЛАК – новый этап в истории Латиноамериканской цивилизации

В статье рассматривается образование Сообщества латиноамериканских и карибских государств в контексте развития Латиноамериканской цивилизации и ее контактов с Западом. Показано системное несоответствие в эволюции общества в Латинской Америке и на Западе. Образование СЕЛАК демонстрирует самостоятельный путь развития Латинской Америки

Ключевые слова: СЕЛАК, Латиноамериканская цивилизация, Запад, коммуникации, системная дифференциация общества

Kosmyna V. G. Formation of CELAC – a new stage in the history of Latin American civilization

The article examines the formation of the Community of Latin American and Caribbean States in the context of civilizational development of Latin America and its contact with the West. The author of the article shows consistency in the discrepancies of the evolution of Latin American and Western societies. Formation CELAC demonstrates independent path of development in Latin America.

Keywords: CELAC, Latin American civilization, the West, communications, system differentiation of a society.

УДК 94:327

Ю. А. Ладный

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ПРЕЗИДЕНТА США ДЖ. У. БУША (2001–2009 рр.) ТА ЇЇ ВПЛИВ НА АРХІТЕКТОНІКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено комплексному дослідженню проблеми забезпечення відносин між державами багатополісного світу в умовах глобалізаційного простору в період президентства Дж. У. Буша (2001–2009 рр.) та впливу реалізації його моделі зовнішньополітичного курсу на архітектоніку міжнародних відносин. Проведено аналіз найбільш резонансних зовнішньополітичних рішень Дж. У. Буша за часів його президентства, визначено ступінь їх впливу на розвиток світової системи міжнародних відносин у цілому в період з 2001 по 2009 роки.

Ключові слова: зовнішня політика США, Президент США Джордж Уокер Буш, Доктрина Буша, тероризм, дипломатія, інституціоналізація, архітектоніка міжнародних відносин.

Сучасна архітектоніка міжнародних відносин між суб'єктами міжнародного права забезпечується передусім через правове регулювання їх двостороннього та багатостороннього співробітництва. Зважаючи на нинішнє домінування США в системі міжнародних відносин вкрай важливим, на думку автора, є проведення наукових досліджень у сфері процесу формування та реалізації зовнішньої політики США у новітні часи історичного розвитку сучасної цивілізації, зокрема за президентства Джорджа Уокера Буша (2001–2009 рр.). За оцінками більшості експертів, за часів правління 43-го глави Білого дому зовнішньополітичний курс США зазнав кардинальних змін, що значною мірою вплинуло на розвиток світу в цілому та архітектоніку міжнародних відносин.

Головною метою написання цієї статті стала необхідність проведення аналізу найбільш резонансних зовнішньополітичних рішень Дж. У. Буша, визначення ступеню їх впливу на загальний розвиток світової системи міжнародних відносин у цілому в період з 2001 по 2009 рр.

Останнім часом вивченню окремих аспектів зовнішньої політики президента Буша приділяється значна увага з боку українських та іноземних науковців. У 2003 році світ побачила книга фахівців Брукінгського інституту (США) Іво Даалдера та Джеймса Ліндсея під назвою: «Свобода дій по-американськи: революція